LES TRADICIONS RELIGIOSES
EN ELS LLIBRES DE TEXT

Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura

CENTRE UNESCO DE CATALUNYA
UNESCOCAT

LES TRADICIONS RELIGIOSES EN ELS LLIBRES DE TEXT

Recomanacions per a editors i educadors a partir d'un estudi encarregat pel Centre UNESCO de Catalunya i l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós

Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura

CENTRE UNESCO DE CATALUNYA
UNESCOCAT

Les tradicions religioses als llibres de text
Primera edició: maig de 2010

© Estudi encarregat pel Centre UNESCO de Catalunya
i l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós

Amb el suport de:

Ajuntament de Barcelona
Drets Civils

Fundació BancSabadell

Generalitat de Catalunya
Departament de la Vicepresidència

ASSOCIACIÓ UNESCO PER AL DIÀLEG INTERRELIGIÓS

Realització editorial:
Montflorit Edicions i Assessoraments, sl

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ | 4

La UNESCO, les Nacions Unides i la diversitat religiosa
Les tradicions religioses en els llibres de text
Resultats

RECOMANACIONS | 7

(Adreçades a autors, editors i educadors)

FONAMENTACIÓ DES DEL MARC DE LES NACIONS UNIDES | 10

INTRODUCCIÓ

Som davant un desafiament relativament cabdal i nou: la importància de la dimensió de les religions i de les conviccions no religioses en l'educació intercultural. Es tracta d'una contribució a la promoció dels drets humans, de la ciutadania democràtica i de la participació i al desenvolupament de les competències per al diàleg intercultural. Aquest desafiament fa cada cop més necessari afinar en el rigor i la qualitat de la presentació de la diversitat religiosa als alumnes.[1]

L'estudi concret[2] sobre el tractament de les tradicions religioses en els llibres de text neix de la voluntat d'Unescocat de treballar el dret a la llibertat de religió i de consciència, principi d'educació promogut per la UNESCO i les Nacions Unides. L'estudi s'ha dilatat en el temps més del que estava previst per la seva complexitat, i això ha fet que entremig hi hagi hagut alguns canvis en el marc legislatiu, cosa que ha provocat l'aparició de noves edicions de les editorials. Les modificacions resultants, però, han estat mínimes, de manera que l'anàlisi i els resultats de l'estudi continuen sent plenament vàlids, malgrat que les noves edicions hagin pogut alterar la paginació de les referències que es mostren, un inconvenient menor tenint en compte que fem constar la referència completa dels llibres estudiats.

Els llibres de text són una eina bàsica en l'educació. El seu contingut i les seves imatges són una referència per al professorat i l'alumnat, i en molts casos és la primera i única informació que reben sobre un tema, en aquest cas sobre el món de les religions, i concretament sobre la diversitat religiosa. Cal, doncs, analitzar i revisar els llibres de text i veure com evolucionen des de les formes més tradicionals fins a formes més innovadores de transmissió de la informació, estant especialment atents a identificar els possibles estereotips i prejudicis que poden aparèixer en el retrat d'un món plural i dificultar l'aprenentatge.

Avui més que mai, els llibres de text han d'anar més enllà del que és estrictament acadèmic; han d'apropar l'alumnat a la relació i el compromís amb el món divers que l'envolta. A través de la seva formació, l'alumnat ha d'arribar a reconèixer els valors comuns a tota la humanitat i respectar críticament les diverses manifestacions culturals i religioses. Els llibres de text han d'esdevenir un pont de diàleg entre les comunitats educatives i la diversitat cultural.

L'estudi que fonamenta la present publicació és ben delimitat. S'ha centrat a fer una anàlisi dels llibres de religió catòlica de l'Educació Secundària Obligatòria que presenten la diversitat religiosa —sense considerar la diversitat cristiana, que habitualment es tracta a banda en altres manuals que expliquen la història del cristianisme o la història de l'Església. El treball ha tingut en compte el tractament de les diferents tradicions religioses amb la voluntat de descriure quina informació es dóna sobre la diversitat religiosa i valorar-ne la certesa, adequació i terminologia, el tractament dels símbols religiosos i el respecte a la no-discriminació. L'anàlisi ha seguit una sèrie d'ítems que han servit de guia per oferir una visió que, sense deixar de referir-se a les publicacions concretes, fos el més transversal possible. La nostra perspectiva és laica i dialogant, respectant la legítima òptica confessional, l'autocomprensió de les pròpies tradicions religioses en la seva àmplia diversitat i la documentació de referència de la UNESCO i de les Nacions Unides sobre el particular.

Han quedat per a un altre moment l'estudi del tractament de la diversitat religiosa que es fa en els llibres de socials de secundària, l'estudi del tractament de la diversitat religiosa en els llibres de religió catòlica de primària, l'estudi dels manuals de la incipient història i cultura de les religions alternativa als currículums de les religions confessionals o l'estudi dels llibres de text d'altres confessions que tracten la diversitat religiosa, que, malauradament, o no existeixen o, si existeixen, són d'ús intern i de circulació restringida.

Oferim tot seguit una sèrie de recomanacions emanades de l'esmentat estudi. Aquestes recomanacions volen ser una criteriologia bàsica que, inspirada en el marc de suggeriments i orientacions de les Nacions Unides pel que fa al tractament de la diversitat religiosa en els llibres de text, pugui ser fecunda per a editors i educadors

1 *Cfr*. Consell d'Europa, *Dimension des religions et des convictions non religieuses dans l'éducation interculturelle – Recommandation CM/Rec(2008)12 et exposé des motifs*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2009, p. 9.

2 *Les tradicions religioses en els llibres de text: estudi encarregat pel Centre UNESCO de Catalunya i l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós.* Barclelona: Centre UNESCO de Catalunya : Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós, 2010. 53 p. Consultable a la biblioteca del Centre UNESCO de Catalunya – Unescocat.

La UNESCO, les Nacions Unides i la diversitat religiosa

El nostre estudi es fonamenta en els principis de les Nacions Unides i la UNESCO, així com en les directrius convergents del Consell d'Europa, sobre la diversitat religiosa i l'educació.

D'acord amb les Nacions Unides, cal garantir que l'educació respecti el dret a la llibertat de pensament, consciència i religió. Cal eradicar qualsevol tipus de discriminació basada en les creences, ja que constitueix una ofensa a la dignitat humana, amenaça la convivència i la pau i va en contra de la Carta de les Nacions Unides.

L'educació ha de promoure el respecte, la comprensió, la tolerància i el diàleg entre religions i cultures diverses, i ha de tenir cada cop més un caràcter intercultural amb la finalitat de fer conèixer la cultura en tot el seu abast (llengües, civilitzacions, tradicions, art, religions, creences, costums...).

L'estudi de la presència de les tradicions religioses en l'àrea de religió ha de fer palesa aquesta voluntat de cercar la millora de la convivència a través del coneixement de l'altre, per així afavorir l'entesa entre cultures i el diàleg entre religions. És cert que el coneixement de l'altre per si mateix no garanteix el diàleg, però n'és un requisit inevitable. I si aquest coneixement s'ofereix amb esperit crític i amb l'empatia necessària té totes les garanties d'afavorir una cultura del diàleg que possibiliti la vida en comú i l'intercanvi cultural.

Partint de la Declaració Universal dels Drets Humans —que proclama els drets a la no-discriminació (article 2), a la llibertat de pensament, consciència i religió (article 18) i a l'educació (article 26)—, les Nacions Unides, i especialment la UNESCO, han promogut i desenvolupat polítiques i programes d'àmbit internacional que han permès que els estats i la comunitat educativa prenguessin més consciència de la necessitat de garantir aquests drets a través de l'educació. En aquesta línia, podem citar la Convenció de la UNESCO contra la discriminació en l'educació, la Convenció sobre l'eliminació de totes les formes de discriminació racial, la Resolució sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància religiosa, o la Declaració de les Nacions Unides sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i discriminació basades en la religió o en les creences, entre d'altres.

En aquesta línia, algunes institucions internacionals han dedicat una gran atenció als llibres de text, i han produït nombrosos documents, conferències i estudis. Entre d'altres, destaquem les *Conclusions del III Seminari UNESCO sobre la Contribució de les Religions a la Cultura de la Pau, sobre l'Educació Religiosa en un Context de Pluralisme i Tolerància* (1998), que proposen promoure la revisió dels llibres de text existents per afavorir el pluralisme i la tolerància religiosa (5.7).

En la Conferència de la UNESCO sobre la Promoció del Diàleg entre Cultures i Civilitzacions a través d'Iniciatives Concretes i Continuades (Rabat, 2005) es ressalta la importància de promoure la formació del professorat i de revisar els currículums des de l'educació primària fins a la universitat, sobretot en matèries com la història, la geografia, la filosofia i altres ciències humanes i socials. L'èmfasi, però, es posa en la importància dels llibres de text, indicant que no haurien de servir només per a la transmissió de coneixements acadèmics, sinó que haurien de poder implicar els estudiants en dinàmiques de diàleg que els permetessin assolir valors universals des de la perspectiva dels drets humans. Per això es proposa un pla d'acció que inclou el desenvolupament de metodologies per revisar els llibres de text perquè arribin a incloure i integrar una visió equilibrada i acurada d'altres cultures i civilitzacions (especialment en matèries com la història o la religió); revisar el paper del professorat a l'hora d'interpretar i desenvolupar llibres de text que siguin imparcials i lliures d'estereotips, i modernitzar els llibres de text de manera que potenciïn l'assoliment de competències i habilitats necessàries per al diàleg entre cultures tals com el pensament crític i l'habilitat d'observar des de més d'una perspectiva.

Així mateix, la UNESCO ha desenvolupat materials de referència arreu del món amb recomanacions per a les administracions educatives, els experts, el professorat, els autors i les editorials. Les *Línies d'Orientació i Criteris per al Desenvolupament, Avaluació i Revisió de Currículums, Llibres de Text i Altres Materials Educatius en l'Educació Internacional per Promoure una Dimensió Internacional en Educació*, editades per la UNESCO amb la col·laboració del Georg Eckert Institut alemany, recomanen que no es publiquin textos que ofereixin visions desequilibrades, estereotipades o injustes de les diverses cultures i societats i apel·la a la coresponsabilitat tant dels autors com de les editorials.

Les tradicions religioses en els llibres de text

El nostre estudi que serveix de base a la present publicació, cercava presentar una anàlisi del tractament que fan de les diferents tradicions religioses els llibres de text de la matèria de religió catòlica de l'Ensenyament Secundari Obligatori amb la voluntat de descriure quina informació es dóna sobre la diversitat religiosa i valorar-ne la certesa, l'adequació, l'ús de la terminologia, el tractament dels símbols religiosos i el respecte a la no-discriminació, tenint en compte, des d'una perspectiva laica i dialogant, l'autocomprensió de les tradicions religioses en la seva àmplia diversitat.

L'estudi l'ha elaborat un equip format per tècnics dels departaments d'educació i de diàleg interreligiós d'Unescocat, el doctor en teologia i en filosofia Albert Moliner i la historiadora, diplomada en ciències de la religió i professora de religió a la secundària Núria Aguilar, amb la col·laboració dels membres de la Comissió Interreligiosa d'Ensenyament de l'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós.

Al llarg de tot el procés, l'equip de treball ha tingut reunions periòdiques en què s'han discutit criteris d'anàlisi, s'han extret conclusions i s'han apuntat possibilitats de treball futur.

Resultats

Les primeres conclusions de l'estudi han mostrat mancances importants en el coneixement dels autors sobre les diverses tradicions religioses; s'han utilitzat molt poc les fonts pròpies de les tradicions, i, en canvi, s'ha recorregut de manera molt poc crítica als mitjans de comunicació, al cinema, etc. També cal subratllar i lamentar la poca o nul·la consideració de la diversitat interna de les tradicions. El resultat ha estat una informació parcial i/o errònia, generalitzacions, estereotips i falta de rigor en les presentacions i en l'ús dels textos i les imatges, entre d'altres.

Tot i que les afirmacions clarament discriminatòries siguin comptades, el to general de les presentacions ha estat clarament desequilibrat pel que fa al valor que es dóna a les diverses tradicions i, sobretot, a l'espai que se'ls dedica i a l'ús que es fa de les fonts. És clar que els autors dels llibres de text no són immunes als corrents d'opinió i les modes presents en la nostra societat.

Així doncs, l'equip de treball constata la necessitat urgent de dotar tant les editorials com el professorat de recursos per accedir a informació rigorosa sobre les tradicions religioses, que permeti fer-ne un tractament a l'aula des de la paritat proporcional i la no-discriminació. Per això es considera imprescindible comptar amb experts de les diferents comunitats que assessorin els processos de creació i desenvolupament tant dels currículums com de tots els materials educatius.

L'estudi acaba amb una llista de recomanacions que creiem oportunes i òptimes per garantir la millora de l'elaboració dels materials educatius que presenten la diversitat religiosa als alumnes de religió catòlica, sense deixar de ser fidels a la perspectiva confessional que conforma la identitat catòlica, però alhora amb fidelitat a l'objecte d'estudi i als valors i principis de l'educació intercultural que promou la UNESCO.

Finalment adjuntem una fonamentació de l'estudi des de la perspectiva de la documentació legal, internacional i nacional.

Esperem i confiem que cada cop més puguem disposar de materials educatius que presentin la diversitat religiosa de manera que s'hi reconeguin les tradicions religioses i espirituals i les diverses conviccions i que aquests materials, des del respecte a l'esperit crític més rigorós, ajudin a construir una cultura de la tolerància i del diàleg.

RECOMANACIONS

(Adreçades a autors, editors i educadors)

Prèvies

- La selecció de l'autor o autors del llibre de text és cabdal i ha d'atendre a la combinació dels seus coneixements i de la qualificació, d'una banda, en ciències de les religions,[3] i de l'altra, en pedagogia i didàctica.

- L'opció òptima és que el llibre de text sigui el resultat del treball d'un equip on hi hagi experts en ciències de la religió i pedagogs.

Criteris bàsics

- S'ha de considerar i explicitar, en les introduccions i en els continguts, com a objectiu educatiu primordial el principi del respecte a la llibertat de pensament, consciència i religió, així com el respecte i la promoció de la tolerància i de la cultura del diàleg intercultural i interreligiós, així com la contribució de les religions a la cultura de la pau, tal com proposen sengles documents internacionals de referència.[4]

- Malgrat que és natural, legítim i comprensible que en les publicacions educatives vinculades a tradicions religioses concretes es presenti la diversitat i l'alteritat religiosa des de la pròpia perspectiva, s'han d'evitar interpretacions, aproximacions i simplificacions exclusivistes que caricaturitzin les altres tradicions religioses i que puguin induir a estereotips i prejudicis que afavoreixin la intolerància i, fins i tot, l'odi o les fòbies cap a una o diverses tradicions religioses o conviccions no religioses.[5]

- S'ha de considerar el valor, com a mínim, cultural de les religions, i atendre també al seu valor ètic i espiritual.

- S'han de considerar i respectar els principis, els objectius, les condicions de tractament i els aspectes pedagògics proposats pel Consell d'Europa sobre «la dimensió de les religions i de les conviccions no religioses en el marc de l'educació intercultural».[6]

- Sense que vagi de cap manera en detriment del rigor, és fonamental que l'editorial i l'autoria del text respectin el principi de responsabilitat ètica de promoure una educació respectuosa amb la diversitat cultural i religiosa de la nostra societat. Per aquesta raó hi ha d'haver el compromís de combatre el racisme, especialment a través de la prevenció i el combat dels estereotips i prejudicis que

3 En aquest punt volem fer una observació important: a Catalunya i a l'Estat espanyol l'oferta en ciències de la religió és pobra, raó per la qual s'han de valorar especialment els autors que disposin de titulació d'universitats europees i americanes, on els estudis científics de la religió estan més arrelats, són més complets i aprofundits i disposen de més recursos. En el moment de fer aquesta publicació les instàncies laiques que estudien i ofereixen formació en el camp de la diversitat religiosa són bàsicament algunes universitats i un centre d'estudis no confessional. Les iniciatives universitàries més acreditades són la de la Pompeu Fabra, on es treballa la religió atenent de manera especial a la mística medieval, a la simbologia i a l'estètica; la de la Rovira i Virgili, i la de la Universitat de Barcelona (http://www.ub.edu/filologiagrega/docencia/master/MasterHaRelig.pdf), que ofereixen màsters, i la de la Universitat Autònoma de Barcelona, que disposa de l'Institut de Sociologia de la Religió (http://selene.uab.es/dep-sociologia/isor.htm), que es dedica fonamentalment a la recerca. El Centre d'Estudi de les Tradicions Religioses (www.cetr.net) és un centre totalment laic on s'estudien les tradicions religioses a partir dels seus textos. Pel que fa a instàncies acadèmiques de tradicions religioses, esmentem només les de l'Església catòlica, que disposa d'una xarxa d'instituts superiors de ciències religioses, entre els quals destaquen pel seu tracte ampli i respectuós de la diversitat religiosa l'Institut Superior de Ciències Religioses de Barcelona (www.iscerb.org), que ofereix també cursos en línia, i l'Institut Superior de Ciències Religioses Sant Fructuós de Tarragona (http://insaf.arquebisbattarragona.org). Les altres tradicions religioses no disposen encara de cap iniciativa remarcable en l'àmbit de l'ensenyament o la formació en diversitat religiosa.

4 Cfr. TORRADEFLOT, F (ed.), *Diàleg entre religions – Textos fonamentals*, Trotta, Madrid, 2002a

5 L'actitud exclusivista (entesa com a posició teològica, actitud ètica i comportament social que suposa l'exclusió de l'alteritat), en contra del que pugui semblar, tradueix en molts casos una interpretació religiosa esbiaixada i una inseguretat i feblesa de les pròpies creences, i sovint és poc representativa del conjunt de la comunitat de fidels d'una tradició. Si, malgrat tot, aquests sectors marginals decideixen triar aquesta perspectiva exclusivista de la diversitat religiosa que presenta la seva fe com a superior i única veritable, aleshores només cal esperar que, com a mínim, per fidelitat a la seva pròpia rectitud moral, no manipulin la realitat de la identitat religiosa de l'altra tradició incitant a l'odi.

6 Consell d'Europa, *Dimension des religions et des convictions non religieuses dans l'éducation interculturelle – Recommandation CM/Rec(2008)12 et exposé des motifs*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2009, p. 10-14. Els llibres de text sobre diversitat religiosa han d'afavorir la sensibilització dels educadors en la dimensió religiosa de l'educació intercultural, que ha estat l'objectiu del projecte del Comitè Director de l'Educació (CDED) del Consell d'Europa sobre «el nou desafiament de l'educació intercultural: diversitat religiosa i diàleg a Europa (2002-2005)».

puguin afavorir l'odi contra qualsevol de les identitats religioses, per minoritàries i residuals que siguin.

- La presentació de la identitat de les diferents tradicions religioses que es faci en els manuals hauria de ser reconeguda com a vàlida per autoritats i/o personalitats significatives o de referència d'aquelles mateixes tradicions religioses, i s'hauria de procurar que figuri el seu aval en els crèdits o en la introducció del material educatiu. (Òbviament, atesa la diversitat de confessions i de tendències doctrinals a l'interior d'una mateixa tradició religiosa, és pràcticament impossible aconseguir l'aval de tots els diferents corrents, però seria invalidant si cap de les confessions, tendències doctrinals o corrents es reconeixen en l'explicació del manual o llibre de text).[7]

Criteris sobre la definició de l'àmbit

- És imprescindible que juntament amb la presentació de les identitats religioses es presentin, amb el mateix rigor i respecte, les conviccions no religioses, incloses les que suposin visions atees, agnòstiques o indiferents davant del fet religiós.

- La diversitat religiosa s'ha de presentar de manera que mostri i respecti la diversitat interna de les tradicions, atenent no només a les institucions religioses sinó també als fidels de base i als col·lectius discriminats i marginals, així com a la diversitat de valor atorgat a les pròpies creences que sovint hi està relacionada. També s'ha de tenir present la complexitat d'aquestes diversitats a escala local, regional i internacional.[8]

- És recomanable seguir un cert criteri de proporcionalitat en l'espai dedicat al tractament de cadascuna de les tradicions religioses, atenent a l'abast i la rellevància cultural i social de cada tradició concreta. El tractament ha de garantir una extensió suficient a totes les tradicions religioses, però no emprar els mateixos ítems, ja que no totes es poden encabir en els mateixos paràmetres.

- No s'ha d'estigmatitzar cap grup religiós amb l'etiqueta *secta*, però, si s'escau i es disposa de certeses contrastades, és convenient informar críticament sobre *comportaments sectaris*, entesos com les conductes que comporten la manipulació psicològica o la persuasió coercitiva.

- No és convenient mostrar les identitats religioses sense presentar també la cultura, la tasca i el moviment del diàleg entre religions a escala local, nacional, regional i internacional.

- S'ha de garantir, en els continguts i en la forma, la presència i el tractament suficient, digne i equilibrat de la sensibilitat espiritual femenina i del paper de les dones en les diverses tradicions religioses, evitant el llenguatge sexista.

Criteris metodològics

- La presentació de les tradicions religioses ha de ser rigorosa, crítica i empàtica. Rigorosa perquè sigui el fruit de la presentació educativa de dades actualitzades que provenen de l'estudi científic de les religions. Crítica perquè permeti un examen, judici, valoració i discerniment personal i plural de les tradicions religioses en el seu passat, present i futur i perquè privilegiï la recerca honesta i independent, així com la fidelitat a la veritat per sobre d'un cert irenisme voluntarista.[9] Empàtica perquè ofereixi les eines per entendre la diversitat religiosa des del respecte i la valoració positiva de l'alteritat i de la seva identitat i història o, com a mínim, des de la suspensió del judici (*epoché*).

- Des del rigor i l'esperit crític, s'ha de considerar de quina manera les religions i conviccions no

7 Si a més de l'aval es vol la participació de les tradicions religioses, aleshores s'ha d'estar obert a integrar les seves propostes, sempre que les propostes o suggeriments contribueixin a garantir el rigor de la informació sense alterar-ne la presentació crítica. L'Associació UNESCO per al Diàleg Interreligiós utilitza amb èxit aquest procediment des de 1999. Seria bo que es generalitzés, malgrat que és evident que això dilata el període de producció dels textos i augmentarà la feina dels referents de les tradicions religioses.

8 Consell d'Europa, *Dimension des religions et des convictions non religieuses dans l'éducation interculturelle – Recommandation CM/Rec(2008)12 et exposé des motifs*. Council of Europe Publishing, Strasbourg, 2009, p. 9.

9 Hem de prevenir també contra els qui, des d'un cert militantisme religiós incondicional, tergiversen els resultats de la investigació i volen ocultar les doctrines i postures de tradicions religioses que són sospitoses d'anar contra els drets humans i contra els valors del diàleg, de la pau i de la justícia universals.

religioses aborden el respecte dels drets humans, de les llibertats fonamentals, de la democràcia, de la igualtat de gènere i de la cultura del diàleg i de la pau, i denunciar, si s'escau, les mancances si, quan i on es constati que es produeixin.

- En les presentacions de les creences religioses és convenient evitar la dispersió, les generalitzacions, els tòpics i els vocabularis massa tècnics, així com perdre's en qüestions metafísiques que l'alumnat no comprendrà.

- Al'inici de la formació en diversitat religiosa, no s'han de pressuposar coneixements religiosos previs per part de l'alumnat, la qual cosa permetrà evitar prejudicis.

- Els fets i personatges religiosos que es presenten s'han de situar sempre en el seu context històric i geogràfic, si pot ser visualitzant aquesta situació amb esquemes, mapes i gràfics, per facilitar una comprensió més clara.

- S'han de tractar amb especial respecte i rigor els textos sagrats pertanyents a cada confessió religiosa i citar-los de manera correcta.

- Davant les freqüents inadequacions entre il·lustracions i text i per facilitar una millor comprensió, les il·lustracions han de ser significatives, representatives, aclaridores, coherents o relacionades amb el text i tenir un peu de foto adient que eviti contradiccions i altres confusions.

- En la selecció del material gràfic s'ha de procurar també que reflecteixi la pluralitat religiosa i de gènere.

- Davant dels errors terminològics, s'ha d'assegurar el rigor semàntic (informació conceptual) i la forma lingüística normalitzada en

- l'ús del lèxic, usant les paraules que provenen de les llengües sagrades amb propietat, distingint els diversos sentits i usos lingüístics per evitar errors, malentesos i esbiaixos que puguin afavorir estereotips, i parant especial atenció a l'etimologia i al sentit original dels termes. En conseqüència, es recomana utilitzar la terminologia reconeguda i avalada pel Termcat, que figura al *Vocabulari de les religions.*[10]

- L'ús de termes que són transcripció de llengües sagrades de referència per a les diferents tradicions ha de seguir les formes reconegudes pel Termcat al *Vocabulari de les religions* ja citat, especialment quan no provenen de l'alfabet llatí. Quan s'usen aquestes paraules transcrites sempre s'hauria d'afegir un parèntesi, especialment el primer cop en què apareixen en un text, amb el seu significat en català.

- En el cas d'editorials que parlen de la mateixa tradició religiosa en diferents llibres de text (diferents nivells), cal demanar que hi hagi coherència i no contradicció entre el tractament i la terminologia emprada en els volums.

- S'ha d'incloure l'organització de procediments i activitats que fomentin el contacte directe de l'alumnat amb fidels i comunitats de les tradicions religioses per promoure el respecte, la comprensió entre les religions i cultures diverses. On sigui possible, s'ha de fomentar les visites dels alumnes als centres de culte més propers o significatius.

10 Cfr. ASSOCIACIÓ UNESCO PER AL DIÀLEG INTERRELIGIÓS, *Vocabulari de les religions per a mitjans de comunicació*, Centre UNESCO de Catalunya / Angle Editorial, Barcelona, 2004.

FONAMENTACIÓ DES DEL MARC DE LES NACIONS UNIDES

- «Els Estats que són part en el present Pacte es comprometen a garantir l'exercici dels drets que s'hi enuncien, sense cap discriminació per motius de raça, color, sexe, idioma, religió, opinió política o d'altra índole, origen nacional o social, posició econòmica, naixement o qualsevol altra condició social». (*Pacte de drets econòmics, socials i culturals de les Nacions Unides*, art. 2, 2 (1976).

- «La prohibició contra la discriminació protegida a l'article 2 (2) del Pacte no està subjecta ni a la realització progressiva ni a la disponibilitat de recursos; s'aplica plenament i de manera immediata a tots els aspectes de l'educació i abasta tots els principis de discriminació internacionalment prohibits. El Comitè interpreta els articles 2 (2) i 3 a la llum de la Convenció contra la Discriminació en l'Educació de la UNESCO, de les disposicions rellevants de la Convenció sobre l'Eliminació de Totes les Formes de Discriminació contra les Dones, de la Convenció Internacional sobre l'Eliminació de totes les Formes de Discriminació Racial, de la Convenció sobre els Drets de l'Infant i de la Convenció de l'OIT sobre Pobles Indígenes i Tribals, 1989 (Convenció núm. 169).» *(Comentari general: El dret a l'educació (Art. 13):08/12/99).*

- *«Article 2*

  1. Ningú no serà objecte de discriminació per motius de religió o creença per part de cap estat, institució, grup de persones o particulars.

  2. Als efectes de la present Declaració, s'entén per «intolerància i discriminació basades en la religió o la creença» tota distinció, exclusió, restricció o preferència fundada en la religió o en la creença i que tingui com a finalitat o efecte l'abolició o el menyscapte del reconeixement, el gaudi o l'exercici en plena igualtat dels drets humans i les llibertats fonamentals.

  Article 3

  La discriminació entre els éssers humans per motius de religió o creença constitueix una ofensa a la dignitat humana i una negació dels principis de la Carta de les Nacions Unides, i ha de ser condemnada com a violació dels drets humans i les llibertats fonamentals proclamats en la Declaració Universal dels Drets Humans i enunciats detalladament en els pactes internacionals de drets humans, i com un obstacle per a les relacions amistoses i pacífiques entre les nacions.

  Article 4

  1. Tots els estats adoptaran mesures eficaces per prevenir i eliminar tota discriminació per motius de religió o creença en el reconeixement, l'exercici i el gaudi dels drets humans i de les llibertats fonamentals en totes les esferes de la vida civil, econòmica, política, social i cultural.

  2. Tots els estats faran tots els esforços necessaris per promulgar o derogar lleis, segons el cas, a fi de prohibir tota discriminació d'aquest tipus i per prendre les mesures adequades per combatre la intolerància per motius de religió o creença en aquesta matèria.»

  (*Declaració de les Nacions Unides sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància i discriminació basades en la religió o en la creença* (1981), art. 2-4)

- Resolució 48/128 de la 48a Assemblea General, de 20 de desembre de 1993, sobre l'eliminació de totes les formes d'intolerància religiosa.

- «Mesures per promoure una cultura de pau a través de l'educació: »[...] e) Promoure la revisió dels plans d'estudi, inclosos els llibres de text, tenint en compte la Declaració i el Pla Integrat d'Acció sobre l'Educació per la Pau, els Drets Humans i la Democràcia[11] de 1995, per a la qual cosa l'Organització de les Nacions Unides per a l'Educació, la Ciència i la Cultura prestaria cooperació tècnica si se li demanés». ((A53/L.79) 53/243. *Declaració i programa d'acció sobre una cultura de pau*, 9)

11 Cfr. UNESCO, *Actas de la Conferencia General*, 28a reunió, París, del 25 d'octubre al 16 de novembre de 1995, vol. 1: *Resoluciones. Resolución 5.4, anexos*.

- Informe del director general de la UNESCO davant l'Assemblea General de les Nacions Unides sobre la promoció de la cooperació, l'harmonia i la comprensió religiosa i cultural (A/59/2001) (12 pàgines)

- «Subratlla la necessitat de tractar i superar la ignorància i el prejudici sobre les formes de vida i costums dels pobles». (Declaració de Nova Delhi adoptada per la Conferència Interministerial sobre Diàleg entre Civilitzacions. A la Recerca de Noves Perspectives. Nova Delhi, 9-10 de juliol de 2003, 2)

- «(b) Els editors haurien de rebutjar rotundament qualsevol material que promogui imatges de la comunitat mundial dogmàtiques, provincianes o estereotípiques; els autors han de tractar aquestes imatges presentant un marc que inclogui perspectives equilibrades de la comunitat mundial. (c) Autors i editors haurien de rebutjar rotundament qualsevol material que no presenti una justa i equilibrada representació d'una societat o d'una cultura, o dels valors i actituds que s'estudien». (UNESCO, *Guidelines and Criteria for the Development, Evaluation and Revision of Curricula, Textbooks and Other Educational Materials in International Education in Order to Promote an International Dimension in Education*, n. 44, b-c, p. 20-21)

- «Combatre l'odi a les religions o entre elles segons es proposa a l'Observació General 22 sobre el dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió (1993), relacionada amb l'article 18 del Pacte Internacional de Drets Civils i Polítics, en la qual es diu clarament que "segons l'article 20, cap manifestació de caràcter religiós o de creences pot equivaler a la propaganda a favor de la guerra o l'apologia de l'odi nacional, racial o religiós que constitueixi incitació a la discriminació, a l'hostilitat o a la violència. Tal com diu el Comitè en el seu comentari general 11 [19], els estats part tenen l'obligació de promulgar lleis que prohibeixin aquests actes».[12]

- «Urgeix els governs a prendre mesures plenes i efectives per assegurar que les institucions educatives siguin protegides d'ensenyaments que promouen l'extremisme, la intolerància i la violència». (Declaració de Nova Delhi adoptada per la Conferència Interministerial sobre Diàleg entre Civilitzacions. A la Recerca de Noves Perspectives. Nova Delhi, 9-10 de juliol de 2003, 2)

- Proposta de les *Conclusions del III Seminari UNESCO sobre la contribució de les religions a la cultura de la pau, sobre l'educació religiosa en un context de pluralisme i tolerància* (1998): «Ajudar els estats membres i els experts amb l'aportació de suport tècnic per a l'avaluació dels llibres de text existents dins del context del pluralisme i la tolerància religiosa» (5.7).[13]

- «Educació multicultural adreçada a augmentar i millorar el coneixement de cultura, civilitzacions, religions i tradicions, en particular a través de l'ensenyament dels llenguatges estrangers, la divulgació dels estudis en ciències humanes i socials, literatura i arts, i la creació de càtedres universitàries sobre temes relacionats amb el diàleg entre cultures i civilitzacions. L'educació cívica i multicultural pot ser duta a terme simultàniament a través del disseny i l'àmplia difusió de models curriculars i guies per al professorat, a través de la revisió de llibres de text nacionals i manuals escolars, així com de currículums universitaris, particularment en disciplines clau com ara la història, la geografia, la filosofia, les ciències humanes i socials. Aquesta és una tasca a llarg termini, però un imperatiu, que podria ser dut a terme a nivells sotsregional i nacional per equips de mestres i especialistes universitaris amb l'ajuda d'organitzacions regionals i internacionals (per exemple: UNESCO, ISESCO, ALECSO, fundacions especialitzades i ONG)». Revisió dels llibres de text i intercanvi de programes. Els llibres de text adients per al segle XXI necessiten certament reflectir pedagogies més inclusives i continguts diversificats, que no només afectin el coneixement acadèmic, sinó que també impliquin els estudiants en interaccions que duguin a l'adquisició d'habilitats vitals i de valors universalment compartits des d'una perspectiva de respecte als drets humans. Els llibres de text ofereixen una oportunitat per al diàleg compromès entre estudiants, entre professors, i per extensió entre estudiants i les seves famílies, i en

12 TORRADEFLOT, F. (dir.), *Diàleg entre religions – Textos fonamentals*, Trotta, Madrid, 2002, p. 23-24.

13 TORRADEFLOT, F. (dir.), *Diàleg entre religions – Textos fonamentals*, Trotta, Madrid, 2002, p. 67-68.

darrer terme entre cultures. Per aquest motiu és important que aquesta part proposada del futur pla d'acció sigui debatuda minuciosament durant la conferència. Es proposa que els debats es fixin en:

- les metodologies per examinar els llibres de text des d'una perspectiva de gènere i de respecte als drets humans, com eliminar estereotips i desenvolupar enfocaments positius en els temes de gènere i en el respecte de les llibertats bàsiques i dels drets humans;

- camins i mitjans per integrar visions equilibrades i acurades d'altres cultures i civilitzacions, com ara, per exemple, l'ensenyament de la història i la sociologia de les religions i civilitzacions en el nivell de l'escola secundària;

- el paper del mestre en la interpretació i desenvolupament de materials dels llibres de text imparcials i lliures d'estereotips.

Els resultats esperats en la modernització dels llibres de text inclouen l'adquisició de competencies i habilitats necessàries per al diàleg entre cultures, com ara el pensament crític i la capacitat d'observar des de més d'una perspectiva (multiperspectivitat) (Back-ground of the Conference UNESCO on Fostering Dialogue Among Cultures and Civilizations Through Concrete and Sustained Initiatives (Rabat, Marroc, 14-16 de juny de 2005, 1, 2-3).

- Doudou Diène, «El racisme, la discriminació racial, la xenofòbia i totes les formes de discriminació. Adjunt sobre difamació de les religions i combat global contra el racisme: antisemitisme, cristianofòbia i islamofòbia» (E/CN.4/2005/18/Add.4) sotmès el 13 de desembre de 2004 a la Comissió dels Drets de l'Home de les Nacions Unides per part del relator especial sobre les formes contemporànies de racisme, de discriminació racial, de xenofòbia i de la intolerància associada, (23 planes).

- *International Consultative Conference on School Education in relation with Freedom of Religion and Belief, Tolerance and Non-discrimination* (Madrid, 23-25 de novembre de 2001)[14]

- *Codi penal espanyol:*

  - «[Art. 510] 1. Los que provocaren a la discriminación, al odio o a la violencia contra grupos o asociaciones, por motivos racistas, antisemitas u otros referentes a la ideología, religión o creencias, situación familiar, la pertenencia de sus miembros a una etnia o raza, su origen nacional, su sexo, orientación sexual, enfermedad o minusvalía, serán castigados con la pena de prisión de uno a tres años y multa de seis a doce meses.

  - »2. Serán castigados con la misma pena los que, con conocimiento de su falsedad o temerario desprecio hacia la verdad, difundieren informaciones injuriosas sobre grupos o asociaciones en relación a su ideología, religión o creencias, la pertenencia de sus miembros a una etnia o raza, su origen nacional, su sexo, orientación sexual, enfermedad o minusvalía».

14 http://www.unhchr.ch/html/menu2/7/b/cfedu-basicdoc.htm.